

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการพัฒนาการทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสภาพความเป็นอยู่ของบุคคลในสังคมจึงต้องมีการปรับตัว ในด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น ผู้สูงอายุก็เป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นอกจากนั้นยังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ทางร่างกายที่เสื่อมไปตามวัยอีกด้วย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจด้วย ผู้สูงอายุจะรู้สึกว่าการเกิดการสูญเสียที่สำคัญ มองตนเองว่าเป็นวัยแห่งความเสื่อมความสามารถต่างๆ ลดน้อยลง ซึ่งการมองภาพลักษณะของตนเอง และความรู้สึกในคุณค่าของตนที่ลดลงนี้ ทำให้ความภาคภูมิใจในตนเองของผู้สูงอายุ ลดลง และเมื่อมีเหตุการณ์ต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต เช่น การเสียชีวิตของคู่ครอง บุตร หรือเพื่อนสนิท หรือมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของตนเอง ผู้สูงอายุจะรู้สึกว่าคนไร้ค่าและเกิดภาวะซึมเศร้าได้ง่าย (สุรางค์ โค้วตระกูล, 2536 : 43) นอกจากนี้ จอร์นยอนเนส กูทของยงค์ (2521 : 14 - 15) ยังกล่าวถึงสภาพจิตใจผู้สูงอายุ ที่สอดคล้องกันว่าผู้สูงอายุจะรู้สึกว่าตนเองไร้ประโยชน์ และจำเป็นต้องพึ่งผู้อื่น รู้สึกห่อหุ้ม หงุดหงิด และต่ำต้อย ยิ่งกว่านั้นความเสื่อมของสมรรถภาพต่างๆ ในวัยนี้ ก่อให้เกิดความรู้สึกอับอาย หมดหวัง และ หมดความนับถือตนเอง ถ้าความเครียดต่างๆ ทั้งหลายเหล่านี้ เกิดเป็นเวลานาน ในที่สุดก็จะกระตุ้นให้ผู้สูงอายุเกิดภาวะซึมเศร้าที่แท้จริง และยังพบอีกว่า ผู้สูงอายุที่มีภาวะซึมเศร้าประมาณร้อยละ 47 เป็นผู้ที่มีความเครียดมาก

ในส่วนของโครงสร้างของครอบครัวไทย สายสีทอง ณ ภูเก็ต (2543 : 1) สรุปว่า ในอดีตเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ที่มีสมาชิกในครอบครัวมาก แต่กลับมีขนาดเล็กลง ทั้งนี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเศรษฐกิจ ในสังคมเมือง หนุ่มสาวนิยมที่จะแยกตัวออกจากครอบครัวเดิม เมื่อแต่งงาน มีครอบครัวของตนเอง ผู้เป็นพ่อแม่ ซึ่งจะต้องกลายเป็นผู้สูงอายุในเวลาต่อมา จึงมักถูกทอดทิ้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว หรือต้องอาศัยอยู่กับทุกคนใดคนหนึ่ง ที่ยอมรับภาระเลี้ยงดู ในสังคมชนบท ซึ่งแม้โครงสร้างของครอบครัว จะยังมีขนาดใหญ่ มีการอยู่อาศัยกับ

ครอบครัวเดิม การอพยพย้ายถิ่นของคนรุ่นหนุ่มสาวออกจากพื้นที่เพื่อหางานทำในเมืองใหญ่ ทำให้ขนาด ของครอบครัวในชนบทเล็กกลง เช่นกัน ทำให้มีผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง สภาพไม่แตกต่างกับ ผู้สูงอายุในเมืองเท่าใดนัก จากการศึกษา ของสุทธิชัย จิตตะพันธ์กุล (2540 : 6 - 7) ระบุถึงผู้สูง อายุ ร้อยละ 3.6 - 4.3 ที่ต้องอยู่อาศัยตามลำพัง ในจำนวนนั้น ร้อยละ 20.9 ระบุปัญหาของคน เกี่ยวกับความเหงา มัณชนีย์ บุรณสมภพ (2528 อ้างใน ศรีเรือน แก้วกัจจาล. 2533 : 87) วิจัยพบว่าผู้สูงอายุที่ได้มีปฏิสัมพันธ์ กับบุคคลอื่น ๆ จะเป็นผู้มีสุขภาพจิตดี ซึ่งน่าจะมีผลทำให้ผู้สูง อายุมีระดับความพึงพอใจในชีวิตสูง และมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขได้ ลักษณะดังกล่าวน่าจะ สามารถกล่าวได้ว่า หากผู้สูงอายุได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ รอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นคนในวัยเดียวกัน หรือต่างวัย หรือบุคคลในครอบครัวหรือเพื่อน ๆ น่าจะนำไปสู่การมีสุขภาพจิตที่ดี และการอยู่ อย่างมีความสุข ของผู้สูงอายุได้ อย่างไรก็ตามสถานภาพทางสังคม ในปัจจุบัน ผู้สูงอายุและ บุคคลต่างวัย มักจะมีความแตกต่างกันมากทั้งในด้านความคิด ความเชื่อ และการดำรงชีวิต ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงใน โครงสร้างทางครอบครัวดังที่กล่าวมา อาจส่งผลให้ผู้สูงอายุมี โอกาสมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้น้อยลง ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุในเมือง หรือในชนบทเป็นอย่างยิ่ง ซึ่ง สุชา จันทรเอม (2536 : 189) กล่าวถึงพัฒนาการทางอารมณ์ ของผู้สูงอายุที่เข้าชี้ให้เห็นว่า ความพอใจของผู้สูงอายุ เป็นจำนวนมาก เกิดจากการมีเพื่อน หรือได้เข้าร่วมกิจกรรม และการมี สัมพันธภาพกับบุคคลอื่น

ผู้สูงอายุที่มีการสูญเสียบทบาท อำนาจหน้าที่ต่าง ๆ จากสังคมลงถึงแม้จะรู้ตัวล่วงหน้า ว่าถึงเวลาหมดวาระของตัวเองแล้วก็ตาม ผู้สูงอายุบางคนเมื่อหมดบทบาทลงเหมือนหมดทุกสิ่ง ทุกอย่างในชีวิต จากคนที่เคยมีบทบาทมีอำนาจหน้าที่การงานอยู่ในสังคมมีลูกน้องมากมาย เป็น บุคคลที่ทุกคนรู้จักในสังคมเป็นอย่างดี มีคนเคารพนับถืออยู่ตลอดเวลา เมื่อถึงเวลานั้นจริง ๆ จะมีความรู้สึกเหงา เคว้งคว้าง เหมือนถูกทอดทิ้งและไม่รู้จะทำอะไรก่อน อะไรหลัง บางคนต้อง อยู่บ้านเพียงลำพัง เพราะสูญเสียคู่ชีวิตไปก่อนแล้ว บุคคลในครอบครัว ต้องออกไปทำงานนอก บ้าน จึงทำให้เกิดความเหงา ความซึมเศร้าได้ง่าย ผู้สูงอายุบางคนไม่มีการวางแผนชีวิตของตนเอง เอาไว้ว่าในช่วงปลายขอชีวิตตนเองมีความสนใจอะไร และจะทำกิจกรรมอะไร ผู้วิจัยมีความคิด ว่าถ้ามีกิจกรรมเข้ามารองรับ ผู้ที่เข้าสู่วัยสูงอายุ น่าจะช่วยลดปัญหาหลาย ๆ ด้านที่จะเกิดขึ้นเมื่อเข้า วัยสูงอายุ ซึ่ง Havighurst (อ้างใน รัตนา สันธิธรรมา 2541 : 18 และ สุรกุล เจนอบรม 2534 : 34) ที่ว่า กิจกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทและสถานภาพ ในสังคมได้ ทำให้ผู้สูง อายุรู้สึกว่าคุณค่า เป็นที่ยอมรับของสังคม จะมีความพึงพอใจในชีวิตสูง และมีความเชื่อว่า กิจกรรมของผู้สูงอายุจะช่วยรักษาสุขภาพ และบุคลิกภาพได้

จังหวัดสมุทรปราการ เป็นจังหวัดที่อยู่ติดกับบริเวณแก่งอ่าวไทย พื้นที่ประมาณ 1,004,092 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 627,557.50 ไร่ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 อำเภอ กับ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่ 1) อำเภอเมือง 2) อำเภอบางพลี 3) อำเภอบางบ่อ 4) อำเภอพระประแดง 5) อำเภอพระสมุทรเจดีย์ และกิ่งอำเภอบางเสาธง มีประชากรประมาณ 1,014,449 คน (จากสำนักงานสถิติสมุทรปราการ. 2543 : 8) จากข้อมูลปี 2542 มีประชากรที่เป็นผู้สูงอายุ โดยมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป อยู่ประมาณ 50,776 คน ชาย 21,596 คน หญิง 29,180 คน เป็นจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศไทย รายได้ส่วนใหญ่ของประชากรในจังหวัดขึ้นอยู่กับการผลิตด้านอุตสาหกรรม (สำนักงานสวัสดิการ และคุ้มครองแรงงานจังหวัดสมุทรปราการ 2535 : 3) ประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนี้ ประกอบด้วย คนไทย และคนจีน และยังมีประชากรที่อยู่ต่างจังหวัดอพยพมาประกอบอาชีพ ในจังหวัดสมุทรปราการ จากการสำรวจสำมะโนประชากร และการเคหะของจังหวัดพบว่า ประชากรที่อยู่ในวัยทำงานทุก 100 คน จะต้องแบกรับภาระเลี้ยงดูเด็กและผู้สูงอายุถึง 42 คน อาชีพส่วนใหญ่ ของประชากรในจังหวัดนี้ คือเป็นผู้ปฏิบัติงาน ในกระบวนการผลิต หรือประกอบอาชีพช่างและกรรมกร กล่าวคือ ผู้หญิงจะประกอบอาชีพดังกล่าว ร้อยละ 48 ผู้ชาย ร้อยละ 56.9 แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงและผู้ชายในจังหวัดสมุทรปราการ ต่างก็ออกไปทำงานนอกบ้านพอๆ กัน ในขณะเดียวกัน ก็ต้องแบกรับภาระการเลี้ยงดูผู้สูงอายุ และเด็กอีกด้วย (สำนักงานสถิติจังหวัดสมุทรปราการ ปี 43)

สภาพการเป็นเมืองอุตสาหกรรมของสมุทรปราการที่กล่าวมา มีความแตกต่างจากสภาพของจังหวัดสมุทรปราการในอดีตเป็นอย่างยิ่ง สมุทรปราการเคยเป็นเมืองเกษตรกรรม เมื่อไม่นานมานี้ คนในจังหวัดสมุทรปราการ มีอาชีพด้านการประมง การเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์น้ำ ทำนา และทำสวน ผู้สูงอายุในปัจจุบันที่เป็นชาวสมุทรปราการ โดยกำเนิด หรือได้เข้ามาตั้งรกรากในจังหวัดนี้มาตั้งแต่ยังเยาว์วัย ย่อมได้เคยมีโอกาสมีชีวิตในสังคมชนบท มาแทบทุกคน ได้ผ่านชีวิตในสังคมที่มีวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมที่อยู่กันเป็นชุมชน มีการทำกิจกรรมตามค่านิยมเดิม มีสัมพันธ์ภาพกับสมาชิกในสังคมอย่างใกล้ชิด และแนบแน่นกว่าในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว สมุทรปราการมีความเป็นสังคมเมืองเกือบหมดแล้ว แม้ยังมีพื้นที่บางส่วนที่ยังคงสภาพการทำมาหากินแบบดั้งเดิม คือ เกษตรกรรม แต่การที่สมุทรปราการเป็นเมืองเปิด จึงมีผู้คนจากต่างถิ่นอพยพไปอาศัยร่วมอยู่ด้วยมากมาย การดำเนินชีวิต การทำกิจกรรมชุมชน รวมถึงปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชน ย่อมคลายความแน่นแฟ้นลงอย่างแน่นอน ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง และต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่

ย่อมเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น เนื่องจากผู้สูงอายุย่อมมีความเกษียณและผูกพันกับเดิม ๆ มากกว่ากลุ่มผู้ที่เขาวัยกว่า การปรับตัวของผู้สูงอายุจะเป็นไปได้ช้า มาก หรือ อาจปรับตัวไม่ได้เลย

อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุก็เป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจาก เป็นผู้ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกัน เป็นผู้ที่จะถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ในอดีตมาให้ลูกหลานซึ่งเกิดและเติบโตมาในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากมายในปัจจุบัน เป็นผู้ทำให้สังคมหรือชุมชนแห่งนั้นมีรากเหง้า ทำให้มีที่มาที่ไป สังคมที่มีผู้สูงอายุจึงเป็นสังคมที่มีชีวิตชีวาเรื่องราวเล่าขานทั่วโลกจึงได้กำหนด ดอกคำควนให้เป็นสัญลักษณ์ของผู้สูงอายุสากล และผู้สูงอายุแห่งชาติ ทั้งนี้เพราะต้นคำควนเป็นไม้ยืนต้นที่มีอายุยืนไม่ทิ้งใบจึงมีใบสีเขียวตลอดทั้งปี (ข่าวสารกรม สุขภาพจิต ฉบับที่ 11 พ.ศ. 42) อันแสดงถึงความมีชีวิตชีวาตลอดกาลนั่นเอง

ผู้วิจัยเองก็เป็นชาวสมุทรปราการมาโดยกำเนิด มี ปู่ ย่า ตา ยาย และบรรพบุรุษ เป็นชาวสมุทรปราการเช่นกันปรากฏการณ์เหล่านี้ เป็นเหตุจูงใจให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา ถึงความต้องการด้านกิจกรรมของผู้สูงอายุกับบุคคลในสังคม ซึ่งจะทำให้มีผลต่อการจัดสวัสดิการในด้านต่าง ๆ ต่อผู้สูงอายุจังหวัดสมุทรปราการต่อไป และจะได้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ จะทำให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอยู่ในบ้านปลายอย่างมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ และน่าจะส่งผลให้ท่านมีอายุยืน เป็นที่พึงพอใจให้กับลูกหลานต่อไปนาน ๆ

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงระดับความต้องการด้านกิจกรรมของผู้สูงอายุในจังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุ ต้องการกิจกรรมด้านต่างๆ
3. เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความต้องการด้านกิจกรรมของผู้สูงอายุ

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษารั้งนี้ เป็นการศึกษาความต้องการด้านกิจกรรมของผู้สูงอายุในจังหวัดสมุทรปราการโดยจำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือ กิจกรรมที่ทำคนเดียว กิจกรรมที่ทำร่วมกับบุคคลอื่นอย่างไม่เป็นทางการและอย่างเป็นทางการ โดยศึกษาปัจจัย 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภาวะถดถอย

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงในด้านร่างกายจิตใจ สังคม และปัจจัยสัมพันธ์ภาพ ที่คาดว่าจะมีอิทธิพล ต่อความต้องการด้านกิจกรรมของผู้สูงอายุ

1.4 นิยามศัพท์

ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

กิจกรรม หมายถึง การกระทำของผู้สูงอายุ ที่เกี่ยวกับตนเองและผู้อื่น ที่ทำให้เกิด ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ผ่อนคลายความเครียด เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้มี 6 ประการ คือความต้องการกิจกรรมด้านอาชีพ ความต้องการกิจกรรมด้านการอ่านหนังสือ ความต้องการ กิจกรรมด้านการออกกำลังกาย ความต้องการกิจกรรมด้านวัด/ศาสนสถาน ความต้องการกิจกรรม ด้านการบำเพ็ญประโยชน์ ความต้องการกิจกรรมด้านนันทนาการ โดยมีรายละเอียด ของกิจกรรม ดังต่อไปนี้

- 1) กิจกรรมด้านอาชีพ เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกอาชีพ ในชุมชน เป็นอาชีพที่ใช้ระยะเวลาในการฝึกน้อย และเป็นอาชีพที่ผู้สูงอายุสนใจ
- 2) กิจกรรมด้านการอ่านหนังสือ เป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ทำให้มีความรู้ ความเพลิดเพลิน และเป็นการผ่อนคลายความเครียด
- 3) กิจกรรมด้านการออกกำลังกาย เป็นกิจกรรมที่ดูแลสุขภาพของร่างกายให้แข็งแรง เพื่ออวัยวะต่าง ๆ ภายในร่างกาย จะได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) กิจกรรมด้านวัด / ศาสนสถาน เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการไปวัด การไปทำบุญ การที่ได้มีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนสถาน ในด้านต่าง ๆ
- 5) กิจกรรม ด้านการบำเพ็ญประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นการให้ความช่วยเหลือ บรรเทาความทุกข์ยาก ของผู้อื่นให้ลดน้อยลง เช่น การเป็นอาสาสมัคร การกุศล และ สมาคมสงเคราะห์ต่าง ๆ
- 6) กิจกรรมด้านนันทนาการ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานรื่นเริง การพบปะสังสรรค์กับ กลุ่มเพื่อน ของผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง

ภาวะถดถอย หมายถึง การยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวเองทั้งทาง ร่างกาย จิตใจ และสังคม

การเปลี่ยนแปลงในชีวิตผู้สูงอายุ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย การเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ และ การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม

สัมพันธภาพ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับ บุคคล กลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเอง 5 ด้าน ได้แก่ 1) สัมพันธภาพด้านครอบครัว 2) สัมพันธภาพกับญาติ 3) สัมพันธภาพกับเพื่อนบ้าน / เพื่อนสนิท 4) สัมพันธภาพกับหน่วยงาน/องค์กรในชุมชน 5) สัมพันธภาพกับวัด/ศาสนสถาน

สุขภาพกาย หมายถึง ภาวะทางร่างกายของผู้สูงอายุที่มีโรคหรือไม่มีโรค

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงความต้องการด้านกิจกรรมของผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ
2. ได้ทราบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการด้านกิจกรรมของผู้สูงอายุ
3. ผลการวิจัยจะได้นำไปเป็นแนวทางในการจัด โครงการสวัสดิการสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการ ด้านกิจกรรม ของผู้สูงอายุ ต่อไป